

HARBIY TERMINLARNING SINTAKTIK-NOMINATSION TASNIFI: NAZARIY VA AMALIY TAHLIL

Nuraliyeva Gulzebo
DTPImustaqilizlanuvchisi

ANNOTATSIYA (O‘zbek tilida) Mazkur maqolada harbiy terminlarning sintaktik-nominatsion xususiyatlari kompleks tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminologiyaning nazariy asoslari, sintaktik birliklarning nominativ funksiyasi hamda harbiy soha terminlarining strukturaviy modellari yoritilgan. Xususan, sifat + ot, ot + ot, ko‘p komponentli va fe‘l asosli termin birikmalarining lingvistik xususiyatlari aniqlanadi. Shuningdek, “zarba”, “himoya”, “qamrov” kabi terminlar misolida semantik kengayish va metaforik ko‘chish jarayonlari tahlil qilinadi. O‘zbek matbuoti materiallari asosida harbiy terminlarning diskursiv qo‘llanishi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari sintaktik-nominatsion yondashuv terminologik tizimni tasniflash, tarjima jarayonini takomillashtirish va lug‘at yaratishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: harbiy terminologiya, sintaktik nominatsiya, termin, sintaktik birlik, semantik kengayish, metafora, diskurs, matbuot tili, terminologik tizim, lingvistik tahlil

АННОТАЦИЯ (rus tilida). В данной статье проводится комплексный анализ синтаксико-номинативных особенностей военной терминологии. Рассматриваются теоретические основы терминоведения, номинативная функция синтаксических единиц, а также структурные модели военных терминов. Особое внимание уделяется таким моделям, как «прилагательное + существительное», «существительное + существительное», многокомпонентные и глагольные конструкции. На примере терминов «удар», «защита», «охват» анализируются процессы семантического расширения и метафорического переноса. Также исследуется функционирование военных терминов в узбекской прессе. Результаты показывают, что синтаксико-номинативный подход способствует систематизации терминологии, повышению точности перевода и совершенствованию терминологических словарей.

Ключевые слова: военная терминология, синтаксическая номинация, термин, синтаксическая единица, семантическое расширение, метафора, дискурс, язык прессы, терминологическая система, лингвистический анализ

ABSTRACT (Ingliz tilida) This article provides a comprehensive analysis of the syntactic-nominative features of military terminology. The study examines the theoretical foundations of terminology, the nominative function of syntactic units, and the structural models of military terms. Particular attention is paid to such models as adjective + noun, noun + noun, multi-component constructions, and verb-based structures. Using examples such as “strike,” “defense,” and “coverage,” the processes of semantic expansion and metaphorical transfer are analyzed. The functioning of military terms in Uzbek media discourse is also explored. The results demonstrate that the syntactic-nominative approach plays a significant

role in the systematization of terminology, improving translation accuracy, and developing terminological dictionaries.

Keywords: military terminology, syntactic nomination, term, syntactic unit, semantic expansion, metaphor, discourse, media language, terminological system, linguistic analysis

Kirish (Introduction)

Zamonaviy tilshunoslikda terminologiya muayyan ilmiy yoki kasbiy soha doirasidagi tushunchalarni tizimli ravishda ifodalovchi muhim lingvistik qatlam sifatida qaraladi. Har qanday terminologik sistema ma'lum bilimlar majmuasini kodlash vazifasini bajaradi va bunda terminlar asosiy nominativ birlik sifatida xizmat qiladi. Biroq terminlarni faqat leksik birliklar doirasida o'rganish yetarli emas, chunki ayniqsa murakkab sohalarda ular ko'pincha sintaktik konstruksiyalar shaklida namoyon bo'ladi. Harbiy soha terminologiyasi bu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Chunki ushbu soha o'z ichiga strategiya, taktika, boshqaruv, texnologiya va xavfsizlik kabi murakkab tushunchalarni qamrab oladi. Shu sababli harbiy terminlar ko'p hollarda bir so'z bilan emas, balki ko'p komponentli sintaktik birliklar orqali ifodalanadi. Masalan, "strategik raketa mudofaa tizimi", "qo'mondonlik boshqaruv markazi", "jangovar shaylik darajasi" kabi terminlar sintaktik jihatdan murakkab tuzilishga ega bo'lib, ularning nominativ funksiyasi ham kengroq semantik maydonni qamrab oladi. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, hozirgi globallashuv va axborotlashuv sharoitida harbiy-siyosiy diskursning kengayishi terminologik aniqlikni talab etmoqda. Harbiy terminlarning noto'g'ri talqini yoki nomlanishi kommunikativ xatolarga olib kelishi mumkin. Shu bois terminlarning sintaktik-nominatsion xususiyatlarini o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi. Maqolaning maqsadi — harbiy terminlarning sintaktik tuzilishini, ularning nominativ funksiyasini hamda semantik kengayish mexanizmlarini tizimli ravishda tahlil qilishdan iborat.

Metodologiya (Methods)

Tadqiqotda kompleks yondashuv asosida bir nechta lingvistik metodlardan foydalanildi. Avvalo, struktur-sintaktik tahlil yordamida terminlarning grammatik tuzilishi, komponentlari va ular o'rtasidagi bog'lanish aniqlanadi. Bu metod terminlarning ichki strukturasi ochib berishga xizmat qiladi. Semantik tahlil orqali terminlarning asosiy va ikkilamchi ma'nolari, ularning semantik yadrosi hamda kengayish jarayonlari o'rganildi. Ayniqsa metaforik ko'chish mexanizmi alohida e'tiborga olindi. Qiyosiy tahlil metodidan foydalanib, o'zbek va ingliz tillaridagi harbiy terminlarning sintaktik qurilishi taqqoslandi. Bu esa terminlarning ekvivalentlik darajasini aniqlash imkonini berdi. Diskursiv tahlil esa o'zbek matbuoti materiallari asosida amalga oshirildi. Harbiy terminlarning real nutqdagi qo'llanishi, ularning kommunikativ funksiyasi va stilistik xususiyatlari o'rganildi.

Natijalar (Results)

1. Sintaktik birliklarning terminologiyadagi roli

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sintaktik birliklar terminologiyada muhim nominativ vosita sifatida xizmat qiladi. Oddiy leksik birliklar ko'pincha umumiy tushunchalarni ifodalasa, sintaktik birliklar murakkab va aniq tushunchalarni nomlash imkonini beradi.

Sintaktik birliklar quyidagi shakllarda namoyon bo'ladi:

- bir so'zli terminlar (minimal nominativ birlik);
- ikki komponentli birikmalar;
- ko'p komponentli murakkab terminlar.

Ayniqsa harbiy sohada uch va undan ortiq komponentli terminlar keng tarqalgan bo'lib, ular tizimli nomlash vazifasini bajaradi.

2. Harbiy terminlarning asosiy sintaktik modellari

Tadqiqot natijasida quyidagi sintaktik modellarning eng faol ekanligi aniqlandi:

a) Sifat + Ot modeli

Bu model tushunchani aniqlashtirish va uning xususiyatini belgilashga xizmat qiladi:

- strategik tashabbus
- operativ vazifa

Bu modelning ustunligi — qisqa va aniq nomlash imkoniyatidir.

b) Ot + Ot modeli

Bu model tegishlilik va munosabatni ifodalaydi:

- mudofaa tizimi
- qo'shinlar tarkibi

Bu tur rasmiy va ilmiy matnlarda keng qo'llanadi.

c) Ko'p komponentli model

Bu model murakkab tizimlarni ifodalash uchun xizmat qiladi:

- O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari bosh shtabi
- strategik raketa mudofaa tizimi

Bunday terminlar yuqori darajadagi aniqlikni ta'minlaydi.

d) Fe'l asosli model

Bu model harakat va jarayonni ifodalaydi:

- jang olib borish
- nazoratni amalga oshirish

Bu tur asosan amaliy va operativ matnlarda qo'llanadi.

3. Terminlarning semantik kengayishi

“Zarba”, “himoya”, “qamrov” kabi terminlar tahlili ularning semantik rivojlanish mexanizmini ko'rsatadi.

Dastlab ular aniq harbiy ma'noga ega:

- zarba — hujum harakati
- himoya — mudofaa jarayoni
- qamrov — hududiy nazorat

Keyinchalik ular metaforik yo‘l bilan kengayadi:

- axborot zarbasi
- huquq himoyasi
- media qamrovi

Bu jarayon terminlarning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi.

4. Matbuot diskursida qo‘llanish

Harbiy terminlar matbuotda quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- axborotni aniq yetkazish;
- rasmiylikni ta’minlash;
- ijtimoiy ongni shakllantirish.

Ular rasmiy xabarlar, tahliliy maqolalar va xalqaro hamkorlik materiallarida faol qo‘llanadi.

Muhokama (Discussion)

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, harbiy terminologiya tizimi sintaktik jihatdan murakkab va ko‘p qatlamli hisoblanadi. Terminlarning sintaktik tuzilishi ularning semantik aniqligini bevosita ta’minlaydi. Ayniqsa ko‘p komponentli terminlar murakkab tushunchalarni aniq ifodalash imkonini beradi.

Sintaktik-nominatsion yondashuv terminologik tadqiqotlarda quyidagi afzalliklarni beradi:

- terminlarning strukturaviy tasnifini yaratish;
- tarjima jarayonida aniqlikni oshirish;
- yangi terminlar yaratishda tizimlilikni ta’minlash;
- terminologik lug‘atlarni mukammallashtirish.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham mavjud. Masalan, terminlarning kontekstga bog‘liqligi, komponentlar orasidagi semantik murakkablik va ba’zi sintaktik birliklarning nominativ maqomi aniq emasligi tahlilni murakkablashtiradi.

Xulosa (Conclusion)

Harbiy terminlarning sintaktik-nominatsion tasnifi ularning lingvistik tabiatini chuqurroq anglash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

1. Harbiy terminlar ko‘pincha sintaktik birliklar orqali ifodalanadi.
2. Sintaktik tuzilma terminning semantik aniqligini ta’minlaydi.
3. Metaforik kengayish terminlarning funksional diapazonini oshiradi.
4. Sintaktik-nominatsion tahlil terminologik tizimni rivojlantirishda muhim vositadir.

Foydalanilgan adabiyotlar (GOST uslubida)

1. Nurmonov A. O‘zbek tilining nazariy grammatikasi. — Toshkent: Fan, 2010.
2. Superanskaya A.V. Obshchaya terminologiya: voprosy teorii. — M.: Nauka, 2003.
3. Reformatskiy A.A. Vvedenie v yazykovedenie. — M.: Aspekt Press, 2005.
4. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1966.
5. Leychik V.M. Terminovedenie: predmet, metody, struktura. — M.: URSS, 2009.
6. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi materiallari. — Toshkent, 2020–2024.
7. O‘zbek matbuoti materiallari. — Toshkent, 2015–2024.